

Л.В. Бушер

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙ

Батьківська педагогіка, за словами В.О. Сухомлинського, це – наука і праця, майстерність і творчість, постійне, вдосконалене самовиховання і самоосвіта батьків. Як і всякій майстерності, сімейній педагогіці треба вчити захоплено і терпляче. Покладається ця відповідальна задача на перших у житті дитини педагогів – вихователів дитячого закладу. Саме вони повинні донести до батьків слово педагогічної і психологічної науки.

Робота з сім'єю – важлива і складна сторона діяльності вихователя й інших працівників дошкільної установи. Вона спрямована на рішення наступних задач: установалення єдності у вихованні дітей; педагогічна освіта батьків, вивчення і поширення передового досвіду сімейного виховання; ознайомлення батьків з життям дитячого закладу.

Мета статті – виявити особливості індивідуального підходу дошкільного закладу до різних типів сімей.

У дослідженнях Д.О. Дзінтере, Л.Д. Задикий, Т.О. Маркової підтверджується положення, що Провідним у формуванні особистості дитини є моральна атмосфера життя дитини в сім'ї, її уклад, стиль. Під цими поняттями маються на увазі соціальні установки й система цінностей сім'ї: взаємини членів сім'ї один з одним,

з довколишніми, сімейні традиції і т.ін.

Успіх сімейного виховання дітей залежить від виховного потенціалу сім'ї. Він являє собою комплекс умов і засобів, що визначають педагогічні можливості сім'ї. Цей комплекс поєднує матеріальні й побутові умови, кількість і структуру сім'ї, розвиненість сімейного колективу і характер відносин між його членами. Він включає ідейно-моральну, емоційно-психологічну і трудову атмосферу, життєвий досвід, освіту і професійні якості батьків. Велике значення мають особистий приклад батька і матері, традиції сім'ї. Варто враховувати вільний час і організацію домашнього дозвілля, у т.ч. використання засобів масової інформації і культури, систему і характер спілкування в сім'ї та її спілкування з навколишніми, рівень педагогічної культури дорослих (у першу чергу матері і батька), розподіл між ними виховних обов'язків, взаємозв'язок сім'ї зі школою і громадськістю. Особливий і дуже важливий компонент – специфіка самого процесу сімейного виховання.

Характерною рисою сімейного виховання є безупинне сполучення цілеспрямованих педагогічних впливів батьків (і інших дорослих) на дітей з повсякденним впливом на них укладу життя сім'ї.

Активний вплив сім'я робить на розвиток духовної культури, на соціальну спрямованість особистості, мотиви поведінки. Будучи для дитини мікромоделлю суспільства, сім'я виявляється найважливішим фактором у виробленні системи соціальних установок інформування життєвих

планів. Суспільні правила спочатку усвідомлюються в сім'ї, культурні цінності суспільства набуваються через сім'ю, пізнання інших людей починається з сім'ї. Однак цей процес виявляється ефективним у тому випадку, якщо система установок і ціннісних орієнтацій батьків відповідає ідеологічним і моральним цінностям суспільства. Діапазон впливу сім'ї на виховання дітей настільки ж широкий, як і діапазон суспільного впливу.

Ефективність сімейного виховання залежить також від погодженості педагогічно доцільних вимог до дітей. Ці вимоги повинні бути пронизані любов'ю, доброзичливістю й повагою до них. Батьки, виховуючи дітей, повинні постійно контролювати свою педагогічну діяльність, виходячи з трьох наступних вимог: аналізу й урахування успіхів і помилок свого виховного досвіду за минулий час; виконання батьком і матір'ю спільно зі школою та громадськістю конкретних задач, що стоять перед ними, по вихованню дітей; передбачення того, як нинішні впливи позначаться на дітях не тільки в даний час, але й у майбутньому. Цілеспрямована діяльність, система взаємин батьків між собою і з дітьми, внутрісімейна атмосфера в цілому є для підростаючого покоління незамінною школою батьківства і материнства.

Однодітна сім'я більше характеризується конфліктними ситуаціями, ніж багатодітна. Це двосторонній процес: конфліктні відносини – здебільшого є причиною, аніж наслідком однодітної сім'ї, адже там, де відносини конфліктні, чоловіки

рідше зважуються мати другу та третю дитину. Тому однодітна сім'я – це не тільки демографічна, соціальна й моральна проблема для суспільства, але й педагогічна. Крім того, єдина дитина в сім'ї – це об'єктивно більш важкий суб'єкт виховання. Звичайно вона пізніше дорослішає, а в окремих випадках, навпаки, набуває зовнішніх ознак дорослості занадто рано (інтелектуалізм, зайвий раціоналізм, що нерідко переростає у скепсис), оскільки більшу кількість часу проводить серед дорослих, буває свідком їхніх розмов і т. ін.

Можна стверджувати, що виховання єдиного чи сина єдиної дочки набагато більш важка справа, ніж виховання кількох дітей. Навіть у тому випадку, якщо сім'я має деякі матеріальні ускладнення, не можна обмежитися однією дитиною. Єдина дитина незабаром стає центром сім'ї.

Багатодітні сім'ї значно більш стабільні, чим однодітні: діти скріплюють подружній союз, загострюють сутність поняття подружнього боргу, підвищують відповідальність дорослих людей за сім'ю. Чим більша сім'я, тим більше загальних, спільних справ: і загальних проблем, і загальної радості. Однак процес виховання в багатодітній сім'ї не менш складний і суперечливий. По-перше, у таких сім'ях дорослі досить часто втрачають почуття справедливості по відношенню до дітей, виявляють до них неоднакову прихильність і увагу. Скривджена дитина завжди гостро відчуває дефіцит тепла й уваги до неї, по-своєму реагуючи на це: в одних випадках супутнім психологічним станом для неї стає тривожність, почуття ущербності і

невпевненість у собі; в інших – висока агресивність, неадекватна реакція на життєві ситуації. Для старших дітей у багатодітній сім'ї характерна категоричність у судженнях, прагнення до лідерства, керівництва навіть у тих випадках, коли для цього немає підстав. По-друге, – у багатодітних сім'ях різко збільшується фізичне і психічне навантаження на батьків, особливо на матір. Вона має менше вільного часу і можливостей для розвитку дітей і спілкування з ними, для прояву уваги до їхніх інтересів. На жаль, діти з багатодітних сімей частіше стають на соціально небезпечний шлях поведінки, – майже в 3,5 рази частіше, ніж діти з сімей інших типів.

Багатодітна сім'я має менше можливостей для задоволення потреб та інтересів дитини, котрій і так приділяється значно менше уваги, часу, аніж в однодітній, що природно, не може не позначитися на її розвитку. У цьому контексті рівень матеріальної забезпеченості багатодітної сім'ї має дуже істотне значення.

Основні відмінності у виборі форм роботи з дітьми між батьками з багатодітних і однодітних сімей стосуються організації фізичної активності малюків. Так, багатодітні батьки не вибирають рухомі ігри, тоді як у їх проведенні зацікавлені батьки, в яких дитина єдина. Те ж стосується і сюжетних ігор. А ось настільні ігри і організаційні фізкультурні заняття більше цікавлять батьків багатодітних сімей.

Інша відмінність – батьки багатодітних сімей не вибирають такі форми дитячої активності, як робота з комп'ютером. Батьки багатодітних

сімей рідше, порівняно з однодітними, вибирають навчання іноземної мови, читання, конструювання і пізнавальні ігри.

Позашлюбна сім'я. Давно вже пішло в минуле презирливе ставлення до жінки й дитини, народженої поза шлюбом. Однак відбиток минулого до деякої міри і сьогодні позначається на формуванні і прояві суспільної думки стосовно позашлюбної сім'ї. Часто непосильним для дитини стає психічне навантаження, коли вона у перекрученій формі довідується про факт її народження поза шлюбом. Щоб уникнути цього матері правильно роблять, відкриваючи дитині спрощену правду якомога раніше, щоб дитина засвоїла її перш, ніж навчиться аналізувати. У такій сім'ї особливо небажані крайності у поведінці з дитиною. В окремих випадках жінка дивиться на свою дитину як на перешкоду для вступу в офіційний шлюб. Виникле від цього грубе, часом несправедливе ставлення до дитини, самим найгіршим чином позначається на її моральному розвитку. Негативно впливає на дитину й надмірна материнська любов, що нерідко виникає, коли в самотньої жінки народжується бажане дитя.

Особливе питання – ставлення до батька дитини. Дуже часто батько не визнає це маля або зводить свої обов'язки тільки до перекладу грошей. Але буває, що мати сама позбавляє дитини батька, коли батько міг би брати участь у його вихованні. Дитина завжди бажає знати батька, жадає батьківської любові, ласки.

Розлучена сім'я. Розлучення в багатьох випадках руйнує особисте життя членів сім'ї, є могутнім

чинником їхньої невротизації, напруженості у взаєминах, з окремо проживаючими батьками; викликає нестабільність у батьківських почуттях, збільшує імовірність прояву форм негативного поведіння. Інша річ, у тій сім'ї, з якої пішла людина, котра стала для дитини джерелом незручності чи страждань. Майже завжди позитивна моральна атмосфера виникає в сім'ї, де батьки розлучилися за взаємною згодою. У таких сім'ях батько (мати) спілкується з дитиною без перешкод з боку батька, який залишився.

Самою складною проблемою в період після розлучення є спілкування батька з дитиною, коли той окремо проживає. Відвідування дитини батьком, часом стає новим приводом „боротьби” розлучених людей. Дуже часто мати, з якою залишається дитина, усупереч рішенню суду, перешкоджає спілкуванню дитини з батьком, змушуючи страждати, у першу чергу, дитину. За всіх своїх страждань мати не в змозі дати дитині того, що повинен дати батько. Батьківський авторитет є неподільним. Якщо применшується роль одного з батьків, то ставиться під сумнів і авторитет іншого. Добрі, розумні відносини між розлученими батьками створюють дитині відносний спокій.

Звичайно, набагато приємніше розповідати тільки про позитивні приклади. Такі сім'ї, безумовно, існують. До речі, їх не так уже мало, як можна припустити на перший погляд. Якщо зосереджувати увагу тільки на них, це значить забувати про труднощі, що виникають у багатьох неповних сім'ях. Найкраще вчасно побачити небезпеку,

грунтовно її проаналізувати, щоб назавжди уникнути.

Однією з найважливіших умов розвитку особистості дитини, досягнення її соціальної зрілості є спільна злагоджена робота батьків і вихователів. Для того щоб ця спільна робота була плідною і реально сприяла соціальному розвитку дитини, необхідна спеціальна організація взаємодії працівників дитячої установи і вихованців з різних типів сімей. Для цього нами було проведене анкетування батьків і вихователів, проведені бесіди з ними, а також використані результати спостережень у ході педагогічного процесу. Вивчаючи сім'ї, розмовляючи з батьками, спостерігаючи за спілкуванням дітей і батьків, а також використовуючи дані з індивідуальних зошитів на кожну дитину та її сім'ю, ми склали деяку уяву (у відсотковому співвідношенні) про типи сімей кожного вихованця експериментальної групи.

Неповна сім'я. В умовах неповної сім'ї обмежується число внутрісімейних зв'язків. Тут утворюються лише три співтовариства: Я(батько) і сім'я; Я(дитина) і сім'я; Ми(батько і дитина), тоді як у повній сім'ї їх споконвічно більше. Це приводить у ряді випадків до односторонності процесу виховання, обмеженню кола інтересів дітей. У неповній сім'ї часто виникає таке явище, як фемінізація (перевага жіночого впливу) чи – рідше – маскулінізація (перевага чоловічого впливу). У материнських сім'ях, що складають абсолютну більшість неповних сімей, стосовно дітей має місце подвійна фемінізація, викликана перевагою у сфері

дошкільної і шкільної педагогіки жінок.

Дуже болісно позначається на вихованні дитини, коли батьки не живуть разом, якщо вони розійшлися. Часто діти стають предметом звади між батьками, що відкрито ненавидять один одного і не приховують цього від дітей.

Не випадково помічена тенденція: частіше розпадаються сім'ї тих, хто виховувався в неповній сім'ї. При певному збігові обставин у неповній сім'ї породжується більш сприятливий ґрунт для формування і прояву поведінки неповнолітніх щодо відхилень. Зниження виховних можливостей неповної сім'ї відбувається в результаті стікання ряду несприятливих факторів: тривалий вплив конфліктної ситуації на дітей; виникнення напруженої обстановки у зв'язку з неправильним ставленням членів сім'ї до того що трапилось; невміння вибрати педагогічно доцільний стиль взаємин; виникнення ситуацій емоційного голоду чи, навпаки, надмірної жертвовної батьківської любові; аморальне поведіння батька, який залишився, його низький культурно-освітній і професійний рівень; матеріально-побутові труднощі; слабкий зв'язок зі школою; відсутність з боку окремих керівників органів народної освіти, навчальних закладів, підприємств своєчасної допомоги неповній сім'ї. Підвищенню виховного потенціалу неповної сім'ї сприяють дотримання деяких умов, що по-різному виявляються в різних типах сім'ї.

З усього викладеного видно, що неповна сім'я потребує особливої уваги, більшої допомоги і підтримки з боку дошкільної дитячої установи.

Це підтверджується і даними досліджень.

Так, у результаті аналізу побажань батьків з приводу роботи дошкільної дитячої установи, було виявлено, що вибори форм роботи з дітьми, зроблені батьками з повних і неповних сімей, змістовно практично не розрізняються між собою – батьки як з повних, так і з неповних сімей віддають перевагу одним і тим же формам дитячої діяльності. Єдина відмінність стосується кількості виборів – батьки з неповних сімей вибирають більше форм дитячої діяльності в цілому.

До того ж неповні сім'ї зазвичай зазнають матеріальних труднощів і часто не можуть собі дозволити сплатити освітні послуги для дитини в тій мірі, в якій їм хотілося б це зробити. Тому основне завдання педагога, який працює з батьками, які виховують дитину поодиночі, – допомогти знайти їм відповідні освітні не дорогі послуги, посприяти у виборі найбільш важливих для дитини.

Безумовно, цей вибір залежить від того, які конкретні послуги може надати конкретна дошкільна дитяча установа.

У такий спосіб ми дійшли висновку, що:

- у своїй роботі з батьками вихователі використовують багато форм, однак без урахування типу сім'ї, і ще не повною мірою визначені найбільш ефективні форми взаємодії, унаслідок чого, немає повного контакту з батьками;

- відсутність у дошкільних працівників комунікативних навичок, необхідних для встановлення з батьками позитивної взаємодії, знижує ефективність у роботі з сім'єю;

- активної участі у справах дитячого закладу батьки не приймають.

- не повною мірою в дитячому закладі використовується можливість спільних свят, вечорів відпочинку, унаслідок чого батьки залишаються або пасивними глядачами, або взагалі участі не приймають;

Таким чином, на сьогодні можна констатувати розширення функцій спілкування дитячого закладу з різними типами сімей: це не тільки узгодження виховних зусиль, але і вплив на батьків, у відомій мірі виховання самих батьків.

Результати істотні для обох сторін, оскільки вони приносять взаємне задоволення і радість спілкування, збагачують обидві сторони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание дошкольника в семье. Под ред. Т.А. Марковой. – М.: Педагогика, 1979. – 192 с.

2. Воспитание детей в неполной семье. – М.: Прогресс, 1980. – 205 с.

3. Воспитатели и родители. Под ред. Л.В. Загик, В.М. Иванова. – М.: Образование, 1985. – 96 с.

4. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5- ты т. – Т. 1. – К.: Совет. школа, 1979. – 720 с.

5. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5- ты т. – Т. 5. – К.: Советов. школа, 1980. – 680 с.

Подано до редакції 16.06.08